

नेपाली व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपण

विष्णुप्रसाद शर्मा

उपप्राध्यापक, नेपाली शिक्षा विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

सार

‘नेपाली व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपण’ शीर्षकको प्रस्तुत अनुसन्धानमूलक लेख अनुसन्धाता स्वयम्द्वारा लिखित ‘स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको अवस्था’ शीर्षकको लघु अनुसन्धान प्रतिवेदनको सङ्क्षिप्त एवम् परिमार्जित रूप हो। यस लेखमा स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको अवस्था पहिल्याउने र उक्त शिक्षण प्रक्रिया स्नातक नेपाली शिक्षण निर्देशिका (२०६६) र स्नातक नेपाली पाठ्यक्रम (२०६९) ले निर्देश गरेअनुसार रचनामुखी एवम् सम्प्रेषणात्मक किसिमले भए नभएको निरूपण गर्ने उद्देश्य राखिएको छ। यो लेख एकल सत्यमा आधारित गुणमात्रात्मक प्रकृतिको भएकाले यसका लागि कास्की जिल्लाका स्नातक तहमा अध्यापन गर्ने १० जना शिक्षक र उनीहरूका व्याकरण शिक्षणसँग सम्बन्धित १० वटा कक्षालाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा लिई प्रश्नावली र कक्षा अवलोकन उपकरणका माध्यमबाट तथ्य सङ्कलन गरी रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक शिक्षण पद्धतिका आधारमा तथ्य विश्लेषणका साथै निष्कर्ष स्थापित गरिएको छ। तथ्याङ्क विश्लेषणका क्रममा तालिकीकरण, बारम्बारता, प्रतिशताङ्क जस्ता आधार एवम् साक्ष्यका साथ पूर्व अध्येतासँग संवाद गर्दै लेखकीय दृष्टिकोण प्रस्तुत गरिएको छ। भाषातत्त्व अन्तर्गतका अक्षरसंरचना, वर्णविन्यास, पदवर्ग जस्ता पक्षमा आधारित भएर गरिएको यस अध्ययनबाट स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षणलाई रचनामुखी, सम्प्रेषणात्मक एवम् व्यावहारिक बनाउने भनिए पनि शिक्षण परम्परागत नियम, परिभाषा र उदाहरण केन्द्रित देखिन्छ। भाषातत्त्व शिक्षणका क्रममा पर्याप्त अभ्यास, छलफल, अन्तर्क्रिया, प्रस्तुतीकरण, पृष्ठपोषण जस्ता रचनामुखी एवम् सम्प्रेषणात्मक विधिमा आधारित भएर गरिने शिक्षण कार्य यस तहमा ५० प्रतिशतभन्दा कम भएको देखिन्छ।

मुख्य शब्द/शब्दावली : भाषातत्त्व, रचनामुखी, वाक्यतत्त्वपरक, शिक्षण प्रक्रिया, स्नातक तह।

विषय प्रवेश

भाषाको अस्तित्वपछि व्याकरणको अवधारणा आएको पाइन्छ। भाषामा अन्तर्निहित व्यवस्थाहरूको विश्लेषण व्याकरणले गर्छ। त्यसैले भाषाले व्याकरणलाई नभएर व्याकरणले भाषालाई पछ्याउँछ (शर्मा र पौडेल, २०६०, पृ. ४११)। परम्परागत मान्यता अनुसार शुद्ध लेखन र बोल्न सिकाउने शास्त्रलाई व्याकरणका रूपमा लिइन्थ्यो। औपचारिक शिक्षणविना भाषाको शुद्ध प्रयोग असम्भव हुन्छ भन्ने मान्यता थियो तर व्यवहारमा त्यस्तो देखिएन। पढ्न, लेख्न नजान्ने व्यक्तिले पनि भाषाको शुद्ध प्रयोग गरेको र पढेलेखेकाहरूले भाषाको अशुद्ध प्रयोग गरेको पाइयो। यसबाट भाषाभित्र व्याकरण छ र भाषाको शुद्ध प्रयोग गर्ने हो भने व्याकरण सिक्नु भन्ने अवधारणा आयो (अधिकारी, २०५७, पृ. १६४)। फलस्वरूप व्याकरणलाई

व्यावहारिक एवम् प्रयोगात्मक रूपमा लिन थालियो । भाषातत्त्वलाई सन्दर्भ सापेक्ष रूपमा सिकारुको स्तर तथा परिवेश अनुकूल बनाएर भाषा र व्याकरणलाई सँगै सिकाउने विद्यार्थीकेन्द्रित मान्यताका रूपमा रचनामुखी एवम् सम्प्रेषणात्मक विधिको अवधारणा आएको छ (भट्टराई, शर्मा, कँडेल, अर्याल, विष्ट र भट्टराई, २०७४, पृ.४६) । यस विधिले भाषा र व्याकरणलाई परिपूरक मान्छ । यस विधि अनुसार शिक्षण गर्दा शिक्षकले भाषातत्त्वको कुनै पक्ष (काल, भाव, वाच्य, वर्णविन्यास आदि) मा आधारित भएर खास वाक्यढाँचामा आधारित रचना दिन्छन् । विद्यार्थीलाई पनि यस्तै प्रकृतिका रचना तयार गरी पालैपालो कक्षामा सुनाउन लगाउँछन् । शिक्षकले आवश्यक टिप्पणी गरिदिन्छन् । नमिलेका ठाउँमा मिलाउन सुझाव दिन्छन् । विद्यार्थीलाई प्रशस्त अभ्यास गर्न लगाउँछन् । सुधारिएको रचना पुनः सुनाउन लगाइन्छ । यसरी रचनामुखी विधिमा रचनादेखि रचनासम्मको अभ्यास पूरा हुन्छ । तसर्थ यो अभ्यास र अन्तरक्रियामा आधारित विद्यार्थी केन्द्रीत सिकाइ मान्यता हो (अधिकारी, २०७३, पृ.३) । भाषातत्त्वलाई पाठकेन्द्रित बनाई अन्तर्क्रिया, छलफल, लेखन, प्रस्तुतीकरण र पृष्ठपोषणजन्य गतिविधिका साथ व्याकरण शिक्षण गर्नुपर्ने मान्यता स्नातक नेपाली पाठ्यक्रम (२०६९) ले राखेको छ ।

यसै सन्दर्भमा 'नेपाली व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपण' शीर्षकको प्रस्तुत आलेख स्नातक तहको व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको अवस्थामा केन्द्रित छ । यस तहमा व्याकरणलाई परम्परागत, सैद्धान्तिक, निगमनर व्याख्यान विधिबाट मुक्त गरी खोज, छलफल, प्रदर्शन, प्रस्तुतीकरण जस्ता विधिका माध्यमबाट सिकारुलाई आफ्नै उदाहरण खोज्न लगाएर तिनका आधारमा नियम बुझ्न र धारणा बनाउनतर्फ केन्द्रित हुने गरी शिक्षकले सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने निर्देशिकामा उल्लेख छ (अ.ने.वि.स्थायी समिति, २०६६, पृ.प्राक्कथन) । अनिवार्य नेपाली भाषिक सिप अभिवृद्धिका निमित्त निर्धारित पाठ्यक्रम भएकाले यस विषयको व्याकरण शिक्षण गर्दा दोहोरो सहभागितामा आधारित पाठपरक रचनामुखी विधिमा जोड दिइएको छ । यस तहको पाठ्यक्रमलाई व्यावहारिक, प्रयोगात्मक र सम्प्रेषणात्मक बनाउने उद्देश्य अनुकूल व्याकरण खण्डमा अक्षर संरचना, वर्णविन्यास, शब्दवर्ग, शब्दनिर्माण, शब्दभण्डार, वाक्यतत्त्वपरक रचना, वाक्यान्तरण, वाक्य संश्लेषण जस्ता पक्ष पाठ्यवस्तुका रूपमा छनोट गरी तिनको सङ्गठन गरिएको छ (गौतम, भण्डारी र ओझा, २०६९, पृ. परिशिष्ट) । अतः यस तहमा व्याकरण शिक्षणको अवस्था के कस्तो छ ? भन्ने विषयमा हालसम्म ठोस अध्ययन भएको पाइँदैन । व्याकरणलाई रचनामुखी एवम् सम्प्रेषणात्मक किसिमले शिक्षण गरिएको वा नगरिएको बारे पनि व्यवस्थित खोज हुन सकेको छैन । यही ज्ञानको रिक्तता (Knowledge gap)पूरा गर्ने उद्देश्य प्रस्तुत अनुसन्धानले लिएको छ । यस अनुसन्धानबाट शिक्षण सिकाइ कार्यलाई अभि व्यावहारिक, उद्देश्यपूर्ण, फलदायी र प्रभावकारी बनाउन मद्दत मिल्ने देखिन्छ । ज्ञानको यही महत्त्व र आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी प्रस्तुत अनुसन्धान नेपाली व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपणतर्फ केन्द्रित रहेको छ ।

अनुसन्धानको उद्देश्य

शिक्षण प्रक्रियाले सिकारुको सिकाइ उपलब्धिलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्छ । शैक्षणिक उद्देश्य, शिक्षण पद्धति, विधि, सामग्रीको प्रयोग र मूल्याङ्कनसँग शिक्षण प्रक्रियाको सम्बन्ध रहन्छ । स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको अवस्था कस्तो छ ? साथै उक्त तहमा व्याकरण शिक्षण प्रक्रियालाई रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक बनाइएको छ वा छैन ? भन्ने प्राज्ञिक जिज्ञासा प्रस्तुत अनुसन्धानको रहेको छ । नीतिगत रूपमा निर्णय भए पनि कार्यान्वयन पक्ष कमजोर हुँदा अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त

नहुने भएकाले रचनामुखी व्याकरण शिक्षणको प्रयोगावस्थाको खोजी गर्नु आवश्यक छ । प्राज्ञिक जिज्ञासासँग सम्बन्धित प्रस्तुत अनुसन्धानका उद्देश्यहरू यस प्रकार छन् :

- क) स्नातक तहमा नेपाली व्याकरण शिक्षणको प्रक्रियाको खोजी गर्नु,
- ख) उक्त तहमा रचनामुखी एवम् सम्प्रेषणात्मक व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपण गर्नु ।

अनुसन्धान विधि तथा प्रक्रिया

प्रस्तुत अनुसन्धान एकल सत्यमा आधारित गुणमात्रात्मक प्रकृतिको छ । तदनुसार यहाँ सामग्री सङ्कनमा मूलतः क्षेत्रीय अध्ययन पद्धतिलाई आत्मसात गरिएको छ साथै गुणात्मक विधिका तुलनामा परिमाणात्मक विधिको प्रधानता रहेको छ । कास्की जिल्लाका स्नातक तहमा अध्यापन, अध्ययन गर्ने समग्र शिक्षक, विद्यार्थीलाई जनसङ्ख्याका रूपमा लिई उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट विधिका आधारमा अनिवार्य नेपाली शिक्षण गर्ने १० जना शिक्षक र उनीहरूका १० वटा कक्षालाई नमुनाका रूपमा छनोट गरिएको छ । नमुना छनोटमा लिइएका शिक्षकलाई प्रश्नावली भर्न लगाई तथा उक्त १० वटा कक्षाको शिक्षण गतिविधि अवलोकन गरी उत्तरप्रत्यक्षवादी पद्धतिबाट तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलित तथ्याङ्कलाई प्रतिशताङ्क, बारम्बारता, पाइचार्ट, स्तम्भ चित्रजस्ता तरिकाबाट तालिकीकरण गरी व्याख्या, विश्लेषण र तुलना गरिएको छ । प्रश्नावली र कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त सूचना तुलना/रुजु गरी समानता र पृथकता पहिचानका साथ विश्लेषण गरिएको छ । तालिकीकरण गरिएका तथ्याङ्कलाई भाषाका माध्यमबाट विश्लेषण गरिएको छ ।

अनुसन्धानलाई विश्वसनीय र वैध बनाउन सर्वप्रथम उपकरणको मानकीकरण गरिएको छ । यसका लागि अनुसन्धानको शीर्षक, समस्या र उद्देश्यअनुकूल तथ्याङ्क सङ्कलन उपकरण निर्माण गरिएको छ । अनुसन्धानलाई व्यवस्थित, वैज्ञानिक र वस्तुगत बनाउन विशेषज्ञ लेखाजोखा गरिएको छ । उपकरणमा प्रयुक्त कथन/प्रश्नलाई सकेसम्म स्पष्ट, क्रियात्मक र विशिष्ट बनाउने प्रयास गरिएको छ । अनुसन्धाता स्वयमद्वारा सूचकलाई भेटेर प्रश्नावली भराइएको छ भने कक्षा अवलोकनबाट देखिएका सूचना प्रत्यक्ष रूपमा टिपिएको छ । सामग्रीको विश्लेषणमा दार्शनिक दृष्टिकोणहरू (सत्य, ज्ञान र मूल्य) लाई आधार बनाइएको छ । तथ्याङ्क सङ्कलनदेखि तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्षमा नपुग्दासम्म अनुसन्धाता तटस्थ रहनुका साथै आफ्ना व्यक्तिगत विचार, आग्रह आदिलाई कोष्ठकबन्ध गरिएको छ । अनुसन्धानमा प्रस्तुत दावीलाई पुष्टि गर्ने क्रममा भने लेखकीय दृष्टिकोणलाई पनि प्रस्तुत गरिएको छ । आलेख लेखनमा मूलतः एपिए ढाँचालाई अपनाइएको छ ।

अनुसन्धानको परिसीमा

प्रस्तुत अनुसन्धान स्नातक तहको नेपाली भाषाको व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपणमा केन्द्रित छ । अनुसन्धानलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउनका लागि कास्की जिल्लाका स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण गर्ने १० जना शिक्षक र उनीहरूले शिक्षण गर्ने १० वटा कक्षालाई प्रतिनिधि नमुनाका रूपमा लिइएको छ । सामग्री सङ्कनका उपकरण प्रश्नावली र अवलोकन फारम रहेका छन् । शिक्षण प्रक्रिया निरूपणको आधार उद्देश्य, सामग्रीको प्रयोग, शिक्षण कार्यकलाप र मूल्याङ्कनलाई मानिएको छ । तथ्याङ्क विश्लेषणका सिद्धान्त रचनावाद (ज.ब.रा, २०७४,पृ. ३९-४२) र सम्प्रेषणवाद रहेका छन् ।

नतिजा र छलफल

‘नेपाली व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपण’ शीर्षकमा आधारित प्रस्तुत अनुसन्धानमा स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको अवस्था पहिल्याउनु र रचनामुखी व्याकरण शिक्षणको प्रयोगवस्थाको खोजी गर्नु रहेको छ । यसका लागि प्रश्नावली र कक्षा अवलोकनका माध्यमबाट प्राप्त सूचना वा तथ्याङ्कलाई गुणामात्रात्मक विधिको प्रयोग गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । व्याख्या विश्लेषण गर्ने क्रममा प्रश्नावलीका माध्यमबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई अनुसन्धानको उद्देश्य अनुसार शीर्षकीकरण गरी तथ्याङ्कशास्त्रीय विधिका माध्यमबाट व्याख्या, विश्लेषण गरिएको छ । यसैगरी कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्क तुलना/रुजु गराई गुणात्मक विधिको प्रयोगद्वारा व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्ष स्थापित गरिएको छ । जसलाई निम्नानुसार क्रमशः स्पष्ट पारिएको छ :

पाठ्यक्रमको स्वरूपसम्बन्धी धारणा

स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण गर्ने १० जना शिक्षकहरूले वर्तमान अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यक्रमको स्वरूपका बारेमा अलग अलग धारणा दिएका छन् । ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले वर्तमान स्नातक नेपालीको पाठ्यक्रमलाई संरचनात्मक, ४ जना (४० प्रतिशत) शिक्षकले सम्प्रेषणात्मक र ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले प्रयोगात्मक पाठ्यक्रम हो भन्ने धारणा राखेका छन् (हेर्नु चित्र, शर्मा, २०७६, पृ.१८)।

कक्षा अवलोकनका क्रममा भने शिक्षण कार्यकलाप/प्रक्रियाको अध्ययन गर्दा पाठ्यक्रमलाई बोध अभिव्यक्ति केन्द्रित गराएर शिक्षण गरेको पाइँदैन । अर्कोतर्फ अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका (२०६६) र स्नातक नेपाली पाठ्यक्रम (२०६९) ले पनि वर्तमान स्नातक नेपाली पाठ्यक्रमलाई सम्प्रेषणात्मक पाठ्यक्रम भनेको पाइन्छ । अतः सिद्धान्तमा भनिए पनि स्नातक नेपाली पाठ्यक्रमलाई सम्प्रेषणात्मक किसिमले शिक्षण गरिएको पाइँदैन ।

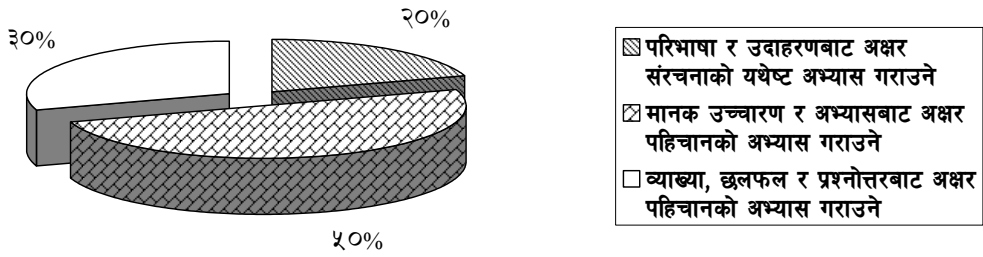
व्याकरण सिकाउने तरिकासम्बन्धी धारणा

स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण गर्ने १० जना शिक्षकहरूमध्ये व्याकरणलाई रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक ढङ्गबाट सिकाउनु पर्छ भन्नेमा ३ जना (३० प्रतिशत) निगमन, आगमन र पाठ्यपुस्तकका माध्यमबाट भन्नेमा ४ जना (४० प्रतिशत) र नियम, प्रयोग र अभ्यासका माध्यमबाट भन्नेमा ३ जना (३० प्रतिशत) रहेको पाइन्छ (हेर्नु चित्र, शर्मा, २०७६, पृ.१९)।

यसैगरी कक्षा अवलोकनका क्रममा पनि व्याकरणलाई रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक किसिमले नभई परम्परित निगमन, आगमन, तथा पाठ्यपुस्तक विधिबाटै शिक्षण गरेको पाइन्छ । वर्तमान पाठ्यक्रम (२०६९) र अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका (२०६६) ले भने व्याकरण शिक्षण रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक किसिमले सिकाउनुपर्ने मान्यता राखेका छन् यस आधारमा स्नातक नेपाली शिक्षण प्रक्रिया उद्देश्योन्मुख देखिँदैन ।

अक्षर संरचना शिक्षण तरिका

स्नातक तहमा व्याकरण अध्यापन गराउँदा अक्षर संरचना शिक्षणको तरिकालाई निम्न बृत्तचित्रमा देखाइएको छ :

चित्र १ : अक्षर संरचना शिक्षण तरिका

चित्र १ अनुसार स्नातक तहमा अक्षर संरचना शिक्षण गर्दा २ जना (२० प्रतिशत शिक्षकको परिभाषा र उदाहरणबाट अक्षर संरचनाको यथेष्ट अभ्यास गराउने भन्ने धारणा पाइन्छ। ५ जना (५० प्रतिशत) ले मानक उच्चारण र अभ्यासबाट अक्षर पहिचानको अभ्यास गराउनु पर्छ भन्ने मान्यता राख्छन् भने ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले व्याख्या, छलफल र प्रश्नोत्तरबाट अक्षर पहिचानको अभ्यास गराउनु पर्छ भन्ने धारणा राखेका छन्।

कक्षा अवलोकनबाट हेर्दा भने यस तहमा अभि पुरानै तरिका कायम देखिन्छ। मानक उच्चारणको प्रशस्त अभ्यास विद्यार्थीलाई गराइएको पाइँदैन। शिक्षककेन्द्रित परिभाषा, व्याख्या र उदाहरण नै बढी पाइन्छ। वर्तमान शिक्षण निर्देशिका र पाठ्यक्रमले व्यावहारिक र रचनामुखी किसिमले अक्षर संरचना सिकाउने मान्यता राखेको छ।

वर्णविन्यास शिक्षण तरिका

स्नातक तहमा वर्णविन्यास शिक्षण गर्दा ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले नियम गराई सो अनुकूल अभ्यास गराउने गरेको पाइन्छ। यसैगरी ५ जना (५० प्रतिशत) शिक्षकले सचेत भएर पढ्ने र सो अनुकूल लेख्ने बानी बसाल्ने भनेका छन् भने २ जना (२० प्रतिशत) शिक्षकले वर्णविन्यास शिक्षण गर्दा ससाना अनुच्छेदमा केही लेख्न र वर्णन गर्न लगाउने गर्नुपर्छ भन्ने धारणा राखेका छन् (हेर्नु चित्र, शर्मा, २०७६, पृ. २१)।

कक्षा अवलोकनका क्रममा भने नियम र उदाहरणका माध्यमबाट वर्णविन्यास शिक्षण गरिएको र विद्यार्थीलाई सचेत भएर पढ्ने र सो अनुकूल लेख्ने बानीको विकास गर्न नलगाइएको पाइन्छ। अतिरिक्त अनुपूरक सामग्रीको प्रयोग नगरी वर्णविन्यासमा विवाद देखिएको बहानामा रचनामुखी वर्णविन्यास शिक्षण भएको छैन। वर्तमान स्नातक नेपाली पाठ्यक्रम तथा अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिकाले भने रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक किसिमले वर्णविन्यास शिक्षणमा जोड दिएको छ।

शब्दवर्ग शिक्षण प्रक्रिया

स्नातक तहमा शब्दवर्ग शिक्षण गर्ने तरिका अनुसार ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले शब्दवर्गको परिभाषा प्रकार र तिनको उदाहरण दिन लगाउने, ४ जना (४० प्रतिशत) ले शब्दको प्रयोग परिवेश र कार्य पहिल्याउन लगाउने र ३ जना (३० प्रतिशत) ले शब्दवर्ग सम्बन्धी कक्षामा छलफल, अभ्यास र प्रश्नोत्तर गराउने उत्तर दिएका छन् (हेर्नु तालिका, शर्मा, २०७६, पृ. २२)।

कक्षा अवलोकनमा भने यसो देखिँदैन। धेरै कक्षामा शब्दवर्ग पढाउँदा परिचय, परिभाषा र उदाहरणमा नै शिक्षक

केन्द्रित भइरहेको पाइन्छ। शब्दको प्रयोग परिवेश र त्यसले वाक्यमा गर्ने कार्य पहिल्याउन पाठ्यक्रमले निर्देशन गरेको छ शब्दस्रोत शिक्षण तरिका

स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण गर्दा ३ जना (३ प्रतिशत) शिक्षकले शब्दकोशको प्रयोगमा ध्यान दिन लगाउने, ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले शब्दस्रोतको परिचय र प्रकारबारे जानकारी दिने र ४ जना (४० प्रतिशत) ले शब्दको वर्गीकरण गरी अभ्यास गराउने गरेको उत्तर दिएका छन्। यसबाट शब्दको वर्गीकरण गरी अभ्यास गराउने धारणा धेरै (४० प्रतिशत) शिक्षकको छ (हेर्नु तालिका, शर्मा, २०७६, पृ. २२)।

कक्षा अवलोकन गरी हेर्दा पनि धेरै शिक्षक (७० प्रतिशत) ले कक्षामा शब्दस्रोतको परिचय, प्रकार र उदाहरणका माध्यमबाट शब्दस्रोत शिक्षण गरेको पाइन्छ। तर शिक्षक निर्देशिका (२०६६) र स्नातक पाठ्यक्रम (२०६९) ले भने विद्यार्थीलाई रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक किसिमले शब्दस्रोत शिक्षण गर्दा शब्द कोशमा ध्यान दिन लगाउने (अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका २०६६, पृ. १५३) भनेको छ। यसर्थ यस तहमा शब्दस्रोत शिक्षणको भरपर्दो उपाय पनि यही हो।

शब्दनिर्माण प्रक्रियाको शिक्षण तरिका

स्नातक तहमा शब्दनिर्माण प्रक्रियाको शिक्षण गर्दा सर्ग, समास, द्वित्व र सन्धिको परिचय प्रकार र उदाहरणद्वारा छलफल गराउने भन्नेमा ४ जना (४० प्रतिशत), अनुच्छेदमा प्रयोग भएका आधारमा शब्दको निर्माण प्रक्रियाबारे छलफल गराउने भन्नेमा ३ जना (३० प्रतिशत) र नियम, प्रयोग, अभ्यास र अपवादबाट आवश्यक छलफल गराउने भन्नेमा ३ जना (३० प्रतिशत) रहेका छन् (हेर्नु चित्र, शर्मा, २०७६, पृ. २३)।

कक्षा अवलोकनमा पनि धेरै कक्षाहरू (७० प्रतिशत) मा शब्दनिर्माण प्रक्रिया शिक्षण गर्दा परम्परागत निगमन विधिबाट नै शिक्षण गरेको पाइयो। तर यस तहको पाठ्यक्रममा शब्दनिर्माण प्रक्रिया शिक्षण गर्दा नियम र परिभाषातिर नगई अनुच्छेदमा प्रयोग भएका आधारमा शब्दको निर्माण प्रक्रियाबारे छलफल गराउने भनिएको छ।

शब्दभण्डार शिक्षण तरिका

स्नातक तहमा शब्दभण्डार शिक्षण गर्दा विभिन्न विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित सामान्य र विशिष्ट प्रकृतिका पारिभाषिक शब्दको प्रयोग र अभ्यासबाट गराउनुपर्छ भन्नेमा ३ जना (३० प्रतिशत), विभिन्न विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित पारिभाषिक शब्दहरूको प्रयोग र अभ्यासबाट गराउनुपर्छ भन्नेमा १ जना (१० प्रतिशत) र सङ्कथनमा प्रयुक्त विभिन्न विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित सामान्य र विशिष्ट प्रकृतिका पारिभाषिक शब्दको प्रयोग र अभ्यासबाट गराउनुपर्छ भन्नेमा ६ जना (६० प्रतिशत) रहेका छन् (हेर्नु चित्र, शर्मा, २०७६, पृ. २४)।

कक्षा अवलोकनमा शिक्षकले भनेअनुसार पाइँदैन। कहिलेकाहीँ अनुच्छेदमा आधारित भएर शब्दभण्डार शिक्षण गरे पनि पाठ्यक्रमले भनेअनुसार विद्यार्थीलाई तत्तत् क्षेत्रको प्रयोग र अभ्यास कम गराइएको पाइन्छ। बढीजसो शिक्षणमा पाठ्यपुस्तकका सामग्री वा पाठलाई नै आधार बनाइएको देखिन्छ

वाक्य तत्त्वपरक अभिव्यक्ति शिक्षण

स्नातक तहमा वाक्यतत्त्वपरक अभिव्यक्ति शिक्षणमा ० जना (० प्रतिशत) शिक्षकले वर्णनात्मक, समस्यामूलक र अभिनयात्मक अभिव्यक्तिमा जोड दिएका १० जना (१०० प्रतिशत) शिक्षकले सामान्य, विशिष्ट र आख्यानात्मक अभिव्यक्तितर्फ अभिमुख गराएका र ० जना (० प्रतिशत) शिक्षकले वर्णनात्मक, आख्यानात्मक र संवादात्मक अभिव्यक्तितर्फ अभिमुख गराएको बताएका छन् (हेर्नु तालिका, शर्मा, २०७६, पृ. २५)।

कक्षा अवलोकनका क्रममा भने शिक्षकहरूले कक्षामा सामान्य अभिव्यक्तितर्फ मुख्य जोड दिने गरेको पाइन्छ । स्नातक तहको पाठ्यक्रम तथा शिक्षण निर्देशिकाले भने वर्णनात्मक, समस्यामूलक र अभिनयात्मक अभिव्यक्तितर्फ विद्यार्थीलाई अभिमुख गराउनुपर्ने उद्देश्य राखेको छ । तसर्थ यस तहमा वाक्यतत्त्वपरक रचनाको प्रशस्त अभ्यास कक्षामा उद्देश्यमूलक रूपमा हुन नसकेको देखिन्छ ।

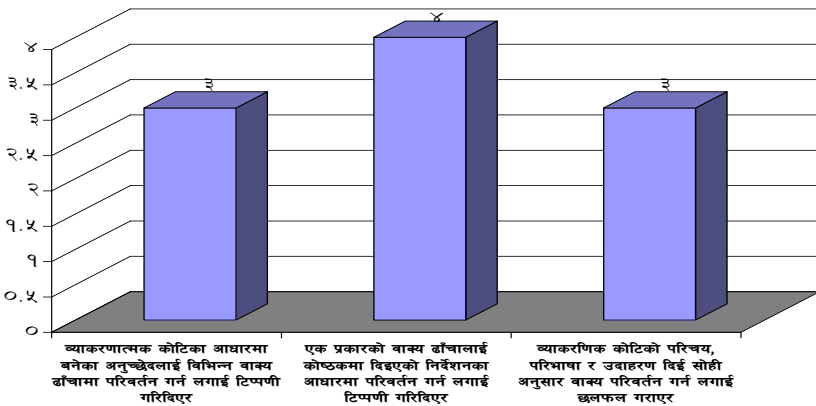
वाक्यातत्त्वपरक रचना शिक्षण

स्नातक तहमा वाक्यतत्त्वपरक रचना शिक्षण गर्दा ४ जना (४० प्रतिशत) शिक्षकले व्याकरणिक कोटिका आधारमा प्रसङ्गमूलक वाक्य, अनुच्छेद रचना गरी प्रस्तुतीकरण र छलफल गराउने गरेका, ४ जना (४० प्रतिशत) शिक्षकले व्याकरणिक कोटिको परिचय प्रकार र उदाहरण दिई कक्षामा आवश्यक छलफल र प्रस्तुतीकरण गराउने गरेको र २ जना (२० प्रतिशत) शिक्षकले दिइएको अनुच्छेद/वाक्यबाट व्याकरणिक कोटिको पहिचान गर्न लगाई आवश्यक छलफल र टिप्पणी गर्ने गरेको बताएका छन् (हेर्नु चित्र, शर्मा, २०७६, पृ.२६)।

कक्षा अवलोकनका क्रममा भने व्याकरणिक कोटिका आधारमा प्रसङ्गमूलक वाक्य/अनुच्छेद रचना गरी प्रस्तुतीकरण र छलफल कम गरेको देखिन्छ । बरु परम्परागत रूपमा व्याकरणिक कोटिको परिचय, प्रकार र उदाहरण दिने साथै सोअनुकूलका वाक्य, अनुच्छेद लेखन लगाएको पाइन्छ । यसर्थ उपर्यक्त तथ्याङ्कबाट वाक्यरचना शिक्षण प्रभावकारी र रचनामुखी किसिमले हुन नसकेको देखिन्छ ।

वाक्यान्तरण शिक्षण तरिका

स्नातक तहमा वाक्यान्तरण शिक्षण गर्दा शिक्षकहरूले अपनाएको तरिकालाई तलको स्तम्भ चित्रमा देखाइएको छ :

चित्र २ : वाक्यान्तरण शिक्षण

चित्र २ अनुसार वाक्यान्तरण शिक्षण गर्दा ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले व्याकरणिक कोटिका आधारमा बनेको अनुच्छेदलाई विभिन्न वाक्यढाँचामा परिवर्तन गर्न लगाई टिप्पणी गरिदिनुपर्छ भनी बताएका छन् । यसैगरी ४ जना (४० प्रतिशत) शिक्षकले एक प्रकारको वाक्यढाँचालाई कोष्ठकमा दिइएको निर्देशनका आधारमा परिवर्तन गर्न लगाई टिप्पणी

गरिदिएर वाक्यान्तरण शिक्षण गर्न'पछि भनेका छन् भने ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले व्याकरणिक कोटिको परिचय, परिभाषा र उदाहरण दिई सोही अनुसार वाक्य परिवर्तन गर्न लगाई छलफल गराउने धारणा राखेका छन् ।

कक्षा अवलोकनमा पनि प्रश्नावलीमा उल्लेख गरेअनुसार नै देखिन्छ । तर स्नातक नेपाली व्याकरण र स्नातक अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका (२०६६) ले भने वाक्यगत रूपमा नभई अनुच्छेदगत रूपमा रचनामुखी किसिमले व्याकरण शिक्षण गर्न'पर्ने प्रस्ताव गरेको छ । तसर्थ यी आधारमा हेर्दा स्नातक तहमा अभै पनि वाक्यान्तरण शिक्षण रचनामुखी र व्यावहारिक हुन नसकेको देखिन्छ ।

वाक्य संश्लेषण शिक्षण तरिका

स्नातक तहमा वाक्य संश्लेषण शिक्षण गर्दा ५ जना (५० प्रतिशत) शिक्षकले यसलाई वाक्यतत्त्वपरक रचनासँग सम्बन्धित गराएर नियम, प्रयोग र अभ्यासका माध्यमले एउटै वाक्यमा संश्लेषण गर्न लगाउनुपर्छ भनेका छन् भने ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले यसलाई बोधरचना अन्तर्गत सङ्क्षेपीकरणसँग सम्बद्ध तुल्याएर एउटै वाक्यमा संश्लेषण गर्न लगाउनुपर्छ भनेका छन् । यसैगरी २ जना (२ प्रतिशत) शिक्षकले शब्दनिर्माण प्रक्रियासँग जोडेर नियमका माध्यमबाट प्रयोग अभ्यासतर्फ केन्द्रित गराई वाक्य संश्लेषण गरेको धारणा दिएका छन् (हेर्नु तालिका, शर्मा २०७६, पृ. २८)।

कक्षा अवलोकनका क्रममा भने धेरै कक्षाहरू (५० प्रतिशत) मा वाक्य संश्लेषण शिक्षण गर्दा बोध रचनाअन्तर्गत संक्षेपीकरणसँग सम्बद्ध तुल्याएर एउटै वाक्यमा संश्लेषण गर्न लगाएको पाइन्छ । यसर्थ ५० प्रतिशत शिक्षकहरूमा आफूले कसरी पढाएको छु भन्ने पनि स्पष्ट नभएको अवस्था शिक्षणका क्रममा पाइन्छ । पाठक्रम र शिक्षण निर्देशिकाले पनि वाक्य संश्लेषण शिक्षणलाई बोध रचनाअन्तर्गत संक्षेपीकरणसँग सम्बद्ध तुल्याएर शिक्षण गर्न (अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका, २०६६, पृ. १५५) निर्देशन गरेको छ ।

शिक्षण विधिको प्रयोग

स्नातकतहमा व्याकरण शिक्षण गर्दा विषय शिक्षकहरूले विविध शिक्षण विधिको प्रयोग गरेको प्रश्नावलीमा उल्लेख गरेका छन् । जसलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ

शिक्षण विधिको प्रयोग	बारम्बारता	प्रतिशत
क) व्याख्या, छलफल, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य	३	३०
ख) छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रस्त'तीकरण, कक्षाकार्य, समूहकार्य, परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर	४	४०
ग) छलफल, प्रस्त'तीकरण, समूहकार्य, परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर	३	३०

तालिका १ : शिक्षण विधिको प्रयोग

तालिका १ अनुसार व्याकरण शिक्षण गर्दा शिक्षकहरूले छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रस्तुतीकरण, कक्षाकार्य, समूहकार्य परियोजना कार्य र प्रश्नोत्तर विधिमा बढी जोड दिएका छन् । कक्षा अवलोकनका क्रममा भने प्रस्तुतीकरण र परियोजना कार्यमा जोड दिएको पाइँदैन । परम्परागत व्याख्या, छलफल, प्रश्नोत्तरमा नै जोड दिएको देखिन्छ । कक्षा कार्य र गृहकार्य तथा समूहकार्यमा विद्यार्थीलाई कम सहभागी गराएको पाइन्छ । यसर्थ यस तहमा व्याकरण शिक्षण गर्दा आवश्यक पर्ने सबै विधिको उपयोग भएको पाइँदैन ।

शैक्षणिक योजनाको निर्माण र प्रयोग

स्नातक तहमा ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले दैनिक पाठ योजनामा, ४ जना (४० प्रतिशत) शिक्षकले एकाइ योजनामा र ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले वार्षिक शैक्षणिक योजनालाई महत्त्व दिएका छन् (हेर्नु तालिका, २०७६, पृ.२९)। कक्षा अवलोकनका क्रममा धेरै (७० प्रतिशत) शिक्षकले शैक्षणिक योजना नबनाई शिक्षण गरेको र एकाइ योजनालाई महत्त्व दिएर सोही अनुसार शिक्षण गरेको पाइएको छ। भाषा शिक्षणमा शैक्षणिक योजना निर्माण र प्रयोगलाई अनिवार्य मानिन्छ तापनि कक्षा शिक्षणमा यसको प्रयोग कम भएको छ।

शिक्षण/अनुपूरक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग

स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण गर्दा ५ जना (५० प्रतिशत) शिक्षकहरूले शिक्षण निर्देशिका, तालिका, पाठपत्र तथा पत्रपत्रिका प्रयोग गरेको बताएका छन्। यसैगरी २ जना (२० प्रतिशत) शिक्षकले आलेख, आरेख, व्याकरण पुस्तक, गीत, सङ्गीत, खेल प्रयोग गरेको बताएका छन् भने ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले पाठ्यक्रम, शिक्षण निर्देशिका तथा श्रव्य, दृश्य, पाठ्य सामग्री प्रयोग गरेको धारणा राखेका छन् (हेर्नु तालिका, शर्मा, २०७६, पृ.३०)। यस तहमा कक्षा अवलोकनका क्रममा भने शिक्षण सामग्रीको प्रयोग अत्यन्त कम (३० प्रतिशत) भएको पाइन्छ। पाठ्यक्रम र व्याकरण पुस्तक तथा दैनिक प्रयोगका सामग्रीकै भरमा परम्परित किसिमले शिक्षण भएको देखिन्छ। पाठपत्र, तालिका, निर्देशिका, गीत, सङ्गीत खेल, श्रव्य, दृश्य पाठ्य सामग्रीको प्रयोग कम (२० प्रतिशत) देखिन्छ।

व्याकरण शिक्षणमा मूल्याङ्कनको प्रयोग

स्नातक तहमा पढाउने धेरै शिक्षकहरू ८५ जना (५० प्रतिशत) ले कक्षाकार्य, गृहकार्य त्रैमासिक परीक्षा र अवलोकनलाई मूल्याङ्कनको आधार बनाएका छन्। ३ जना (३० प्रतिशत) शिक्षकले त्रैमासिक परीक्षा, अर्धवार्षिक परीक्षा र मौखिक लिखित प्रश्नोत्तरका माध्यमबाट मूल्याङ्कन गर्ने बताएका छन् भने २ जना (२० प्रतिशत) ले छलफल, प्रश्नोत्तर र निरन्तर मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको उपलब्धि परीक्षण गरेको बताएका छन् (हेर्नु तालिका, शर्मा, २०७६, पृ.३०)।

कक्षा अवलोकनमा विशेष गरी कक्षाकार्यका रूपमा छलफल, प्रश्नोत्तर तथा गृहकार्यका माध्यमबाट धेरै शिक्षकले मूल्याङ्कन गरेको पाइएको छ। कहीं त्रैमासिक परीक्षा नहुने, कहीं दुई पटक हुने र कहीं तिन पटक (जनप्रिय क्याम्पस) हुने गरेको पाइयो। निरन्तर मूल्याङ्कन तथा अवलोकनलाई कक्षा शिक्षणमा उपयोग गरेको देखिएन।

उपर्युक्तलिखित विभिन्न आधारमा स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको अवस्था अध्ययन गर्दा कुनै शिक्षक (३० प्रतिशत) ले शैक्षणिक योजना अनुसार शिक्षण गरे पनि धेरै (७० प्रतिशत) ले विना योजना शिक्षण गरेको, सामग्रीको निर्माण र प्रयोग कम (३० प्रतिशत) गरिएको, मूल्याङ्कनलाई त्यति महत्त्व नदिएको देखिन्छ। पाठ्यवस्तुको शिक्षण पनि बढी (७० प्रतिशत) शिक्षक केन्द्रित देखिन्छ। पाठ्यक्रमले भने भै रचनामुखी र सम्प्रेषणत्मक रूपमा व्याकरण शिक्षण भएको देखिँदैन। अर्थात् स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण अझै परम्परागत नियम, परिभाषा र उदाहरणमै केन्द्रित देखिन्छ। प्रायोगिक हुन सकेको छैन।

मुख्य प्राप्ति

'नेपाली व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपण' शीर्षकमा तयार पारिएको प्रस्तुत अनुसन्धानको नतिजा र छलफलबाट प्राप्त

मुख्य प्राप्तिहरूलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

- ◆ साठीदेखि सत्तरी प्रतिशत शिक्षकहरूलाई वर्तमान स्नातक तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रम रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक पाठ्यक्रम हो र सोही अनुसार शिक्षण गर्न'पछि भन्ने जानकारी नभएको पाइन्छ ।
- ◆ पचास प्रतिशत शिक्षकहरूले अक्षर संरचनाको शिक्षणमा मानक उच्चारण र अभ्यासबाट अक्षर पहिचानको अभ्यास गराउने भनिए पनि कक्षा शिक्षणमा प्रशस्त अभ्यास भएको पाइँदैन ।
- ◆ पचास प्रतिशत शिक्षकहरूले वर्णविन्यास शिक्षणका लागि सचेत भएर पढ्ने र सो अनुसार लेख्ने बानी बसाल्ने भनेका छन् तर कक्षामा परम्परागत नियम र उदाहरणमा केन्द्रित गराइएको छ ।
- ◆ चालिस प्रतिशत शिक्षकले मात्र शब्दको प्रयोग परिवेश र कार्य पहिल्याउन लगाउने भनेका र ६० प्रतिशत शिक्षकले व्याख्या, छलफल, प्रश्नोत्तर परिभाषा र प्रकारका आधारमा शब्दवर्ग शिक्षण गर्न'पछि भन्ने तरिका बताएकाले शब्दवर्ग शिक्षण पाठ्यक्रम र शिक्षण निर्देशिकाले प्रस्ताव गरेअनुसार भएको देखिँदैन ।
- ◆ शब्दस्रोत शिक्षण पनि परम्परागत परिचय, प्रकार र वर्गीकरणमा आधारित देखिन्छ । पाठ्यक्रमले निर्देश गरेअनुसार शब्दकोशको प्रयोगमा ध्यान दिन लगाइएको पाइँदैन ।
- ◆ तिस प्रतिशत शिक्षकले मात्र शब्दनिर्माण प्रक्रियाको शिक्षण गराउँदा रचनामुखी व्याकरण शिक्षणका आधारमा अनुच्छेदमा प्रयोग भएका शब्दको निर्माण प्रक्रियाबारे छलफल गराएको पाइन्छ ।
- ◆ साठी प्रतिशत शिक्षकले शब्दभण्डार शिक्षण गराउँदा सङ्कथनमा प्रयुक्त विभिन्न विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित सामान्य र विशिष्ट प्रकृतिका पारिभाषिक र प्राविधिक शब्दको प्रयोगमा ध्यान दिने भनिए पनि कक्षामा पूर्णतः सो अनुकूल भएको देखिँदैन ।
- ◆ वाक्यतत्त्वपरक अभिव्यक्ति शिक्षणमा पाठ्यक्रमले वर्णनात्मक, आख्यानानात्मक र संवादात्मक अभिव्यक्तितर्फ विद्यार्थीलाई अभिमुख गराउनुपर्ने निर्देश गरेको छ तापनि प्रश्नावली र कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्कबाट उद्देश्य अनुकूल अभिव्यक्ति शिक्षण नभएको देखिन्छ ।
- ◆ वाक्यतत्त्वपरक रचना शिक्षण गराउँदा चालिस प्रतिशत शिक्षकले मात्र व्याकरणिक कोटिका आधारमा प्रसङ्गमूलक वाक्य/अनुच्छेद रचना गरी प्रस्तुतीकरण र अभ्यास गराउने गरेको पाइन्छ ।
- ◆ वाक्यान्तरण शिक्षण गराउँदा तिस प्रतिशत शिक्षकले मात्र व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा बनेका अनुच्छेदलाई विभिन्न वाक्यढाँचामा परिवर्तन गर्न लगाई टिप्पणी गरिदिएर शिक्षण गरेका छन् । अन्य कक्षाहरू परम्परागत रूपमा नै संचालित देखिन्छन् ।
- ◆ वाक्य संश्लेषण शिक्षण गर्दा तिस प्रतिशत शिक्षकले मात्र बोध रचना अन्तर्गत संक्षेपीकरणसँग सम्बद्ध तुल्याएर एउटै वाक्यमा संश्लेषणा गराएका र अन्यले वाक्य रचना तथा शब्दनिर्माण प्रक्रियासँग सम्बद्ध तुल्याएर शिक्षण गरेको पाइन्छ ।
- ◆ व्याकरण शिक्षणमा प्रायः छलफल, व्याख्या, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्य र गृहकार्यलाई शिक्षण विधि तथा कक्षा कार्यकलापका रूपमा प्रयोग गरेका तर प्रस्तुतीकरण, परियोजना कार्य र समूहकार्यलाई उपयोग गरेको पाइँदैन ।
- ◆ व्याकरण शिक्षण गर्दा धेरै जसो (सत्तरी प्रतिशत) शिक्षकहरू विनायोजना कक्षामा गएको देखिन्छ । उनीहरूले एकाइ योजनालाई आधार बनाएको पाइन्छ ।

- ◆ व्याकरण शिक्षणमा शिक्षण सामग्री, अनुपूरक सामग्रीको प्रयोग कम पाइन्छ । पाठ्यपुस्तकलाई नै आधार सामग्रीका रूपमा प्रयोग गरेको देखिन्छ । व्याकरण शिक्षणमा आधुनिक प्रक्षेपकद्वारा पावर प्वाइन्टका माध्यमबाट शिक्षण भएको कहाँ छैन ।
- ◆ व्याकरण शिक्षण गर्दा प्रश्नावलीमा कक्षाकार्य, गृहकार्य र त्रैमासिक परीक्षालाई महत्त्व दिए पनि यसलाई कक्षा शिक्षणमा प्रभावकारी उपयोग गरेको पाइँदैन ।
- ◆ स्नातक तहको व्याकरण शिक्षण परम्परागत शिक्षण पद्धति/विधि/प्रक्रियाबाट मुक्त हुन सकेको छैन ।
- ◆ भाषातत्त्वको शिक्षणमा रचनामुखी तथा सम्प्रेषणात्मक विधिको प्रयोग पूर्णरूपमा भएको पाइँदैन ।

निष्कर्ष

‘नेपाली व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपण’ शीर्षकमा आधारित प्रस्तुत अनुसन्धान गुणमात्रात्मक (कवानकवाल) प्रकृतिको छ । यसका लागि उक्त तहमा व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको अवस्था खोजी गर्ने र रचनामुखी तथा सम्प्रेषणात्मक व्याकरण शिक्षणको प्रयोगावस्था पहिल्याउने उद्देश्यले प्रस्तुत अनुसन्धान सम्पन्न गरिएको छ । नमुना छनोटमा लिइएका कास्की जिल्लाका १० जना शिक्षकले भरेका प्रश्नावली र उक्त १० वटा कक्षामा गरिएको पटक पटकको कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा नतिजा र छलफलका माध्यमबाट निष्कर्ष स्थापित गरिएको छ ।

अनुसन्धानको पहिलो उद्देश्य स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको खोजी गर्न रहेको छ । प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा अध्ययन गर्दा उक्त तहमा व्याकरण शिक्षण अनिवार्य नेपाली पाठ्यक्रम (२०६९) र शिक्षण निर्देशिका (२०६६) ले अपेक्षा गरेअनुकूल हुन सकेको देखिँदैन । साना कक्षाहरूमा धारणामूलक र माथिल्ला कक्षाहरूमा व्यावहारिक रूपले व्याकरण शिक्षण गरिनुपर्नेमा सो अनुसार भएको पाइँदैन । भाषातत्त्व अन्तर्गतका विविध पक्षबारे प्रशस्त अभ्यास गराउने, शिक्षणका क्रममा कक्षाकार्य, गृहकार्य, प्रस्तुतीकरण, समूह कार्य, परियोजना कार्य जस्ता शिक्षण विधि अपनाउने, शिक्षण सामग्रीको आवश्यक प्रयोग गर्ने तथा योजनाबद्ध शिक्षण र निरन्तर मूल्याङ्कन जस्ता शिक्षण प्रक्रियाका विविध गतिविधिहरू व्याकरण शिक्षणका क्रममा पूर्णतः कार्यान्वयनमा आउन सकेका छैनन् । परम्परागत व्याख्यान, छलफल, प्रश्नोत्तर, नियम, उदाहरण परिभाषा जस्ता शिक्षण विधिको प्रयोगले स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण अपेक्षाकृत उद्देश्यमूलक र स्तरीय बन्न सकेको देखिँदैन ।

अनुसन्धानको दोस्रो उद्देश्य स्नातक तहमा रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको निरूपण गर्नु रहेको छ । रचनामुखी सम्प्रेषणात्मक शिक्षण पद्धति भाषा शिक्षणमा देखिएको नवीनतम तथा अन्तरक्रियामुखी पद्धति हो । यस पद्धतिका आधारमा भाषातत्त्वका विविध पक्ष (अक्षरसंरचना, वर्णविन्यास, शब्दस्रोत, वाक्यतत्त्वपरक रचना आदि) को शिक्षण प्रक्रियाको प्रयोगावस्था पहिल्याइएको छ । प्रश्नावली र कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्य तथा स्नातक तहको नेपाली पाठ्यक्रम (२०६९) र अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका (२०६६) को व्यवस्था अनुसार स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षणलाई रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक बनाउन खोजिए पनि सो अनुकूल हुन सकेको छैन । भाषातत्त्वमा आधारित भएर शिक्षक विद्यार्थी बिच व्यापक अन्तर्क्रिया गर्ने, विद्यार्थीलाई भाषातत्त्वको प्रशस्त अभ्यास गराउने, शिक्षकले विद्यार्थीका रचना हेरी सुधार गर्न लगाउने र सुधारिएका रचना कक्षामा सुनाउने जस्ता सन्दर्भसापेक्ष भाषिक रचनाका माध्यमबाट व्याकरण सिकाउने कार्य केही (५० प्रतिशतभन्दा कम) मात्रामा भएको छ । कतिपय शिक्षकलाई वर्तमान स्नातक तहको पाठ्यक्रम

रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक प्रकृतिको हो भन्ने पनि जानकारी नभएको स्थिति प्रश्नावलीमा भरेको तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ । माथिल्लो तहमा व्याकरण शिक्षणलाई सैद्धान्तिकभन्दा रचनामुखी/व्यावहारिक बनाउनुपर्छ भन्ने भाषा शिक्षणको मान्यता यस तहमा चरितार्थ भएको देखिँदैन । तसर्थ स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण पूर्णरूपमा रचनामुखी र सम्प्रेषणात्मक बन्न सकेको पाइँदैन ।

सन्दर्भ सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज(२०५७). *नेपाली भाषा शिक्षण*. काठमाडौँ: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०७३). 'भाषा शिक्षणका लागि रचनामुखी व्याकरणको खोजी. २०७३/०५/१५ गते नेपाली र नेपाली शिक्षा विभागद्वारा आयोजित एकादिने कार्यक्रममा प्रस्तुत छलफल पत्र ।
- अनिवार्य नेपाली विषय स्थायी समिति(२०६६).*अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका*. काठमाडौँ : साभा प्रकाशन
- गौतम, देवीप्रसाद., भण्डारी, पारसमणि र ओझा, रामनाथ (२०६९). *स्नातक नेपाली*. काठमाडौँ : पिनाकल पब्लिकेसन ।
- ज.ब.रा. स्वयम्प्रकाश (२०७४). *पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन*. काठमाडौँ:पिनाकल पब्लिकेसन प्रा.लि.।
- भट्टराई, रामप्रसाद,शर्मा, विष्णुप्रसाद,कँडेल, श्रीप्रसाद, अर्याल, कलाधर, विष्ट वासुदेव र भट्टराई,तीर्थराज(२०७४).*नेपाली भाषा शिक्षण*. काठमाडौँ : शुभकामना प्रकाशन प्रा.लि. ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल, माधवप्रसाद (२०६८). *नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भहरू*. काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- शर्मा, विष्णुप्रसाद (२०७६). 'स्नातक तहमा व्याकरण शिक्षण प्रक्रियाको अवस्था'. लघु अनुसन्धान प्रतिवेदन. जनप्रिय अनुसन्धान तथा परामर्श केन्द्र, जनप्रिय बहुमुखी क्यापस, पोखरा ।
- Zhou, Molly and Brown, David(Spring 2015). *Educational Learning Theories.Educational open Textbooks.book1*. [https. //oer.galileo.edu/education- textbooks/1](https://oer.galileo.edu/education- textbooks/1)

Guidelines to the Contributors

Janapriya Journal of Interdisciplinary Studies (JJIS) is a two tiers blind peer-reviewed annual publication of Janapriya Research and Consultancy Center (JRCC). Manuscripts are invited from all interested authors of any disciplines of research.

Title Page

Title should be brief clear, concise and informative. Do not include the authority for taxonomic names in the title. The first letter of the first word in the title is capitalized. All the other words, except for proper nouns, are lower case. The author/s' name and present affiliation and e-mail address should appear just below the title.

Abstract

Body of manuscripts should be preceded by an abstract with the maximum length of 200-250 words for full-length article. It should be clear, concise and complete in its own limits providing a brief summary of the research including the objective, method, results and major conclusions. Do not include literature, citations in the abstract.

Key words

Five to eight key words should be provided at the bottom of the abstract arranged alphabetically.

Main context

Main texts should be organized under the following headings:

Introduction should describe significance of the paper beginning with a paragraph of explanation that describes the problem under investigation (e.g. existing knowledge and gap) leading to the main research objective and questions.

Methodology section should provide sufficient information so that the research can be repeated in future. Therefore, a clear description of procedures should include: Study area and time, nature and source of data, research design, data collection methods and data analysis procedure.

Conclusion should clearly point out the main finding, which must be justified by the analysis of data. Preconceived ideas should not override the results and conclusions.

Acknowledgment: It should be short and specific providing information about various supports (eg funding, supervision, field assistance) received for research.

References: JJIS follows American Psychological Association (APA) or Modern Language Association (MLA) format, therefore contributors are requested to prepare their manuscript strictly based on the latest version of APA/MLA format.

Manuscript submission

Manuscripts are accepted from 1st January to Last May of each year. The manuscripts submitted after this deadline will be considered for the next year issue. The manuscripts can be submitted;

**Janapriya Research and Consultancy Center
Janapriya Multiple Campus, Pokhara**